

СВІТОВИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКСПОРТООРІЄНТОВАНИХ МОДЕЛЕЙ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

INTERNATIONAL PRACTICES OF AGRICULTURAL EXPORT-ORIENTED MODELS IMPLEMENTATION

У статті проведено аналіз концептуальних підходів до регулювання соціально-економічних відносин у сільському господарстві різних країн світу. Здійснено систематизацію експортоорієнтованих моделей аграрного сектору. Досліджено модель забезпечення постійного зростання експорту продукції (послуг), що є характерною для країн Латинської Америки та США, а також модель забезпечення стійкого експорту в країнах ЄС.

Ключові слова: експортоорієнтована модель, аграрний сектор, аграрна політика, стійке зростання, державна підтримка.

В статье проведен анализ концептуальных подходов к регулированию социально-экономических отношений в сельском хозяйстве разных стран мира. Осуществлена систематизация экспортоориентированных моделей аграрного сектора. Исследована

модель обеспечения постоянного роста экспорта продукции (услуг), которая является характерной для стран Латинской Америки и США, а также модель обеспечения устойчивого экспорта в странах ЕС.

Ключевые слова: экспортоориентированная модель, аграрный сектор, аграрная политика, устойчивый рост, государственная поддержка.

The article analyzes the conceptual approaches to the regulation of social and economic relations in agriculture around the world. The classification of agricultural export-oriented models is conducted, among which products (services) export constant growth model (applied in Latin America and the USA) and agricultural sustainable export model (typical for the EU) are selected.

Key words: export-oriented model, agrarian sector, agrarian policy, sustainable growth, state support.

УДК 338.45:339.5

Карасьова Н.А.

к.е.н., докторант
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки»

Постановка проблеми. У відкритій економіці експорт розглядається як інструмент забезпечення розширеного ринкового простору для реструктуризованих галузей і виробництв, готових до інтенсивної міжнародної конкуренції. Розвиток експортоорієнтованої діяльності, динамізація економічного розвитку в аграрному секторі, підвищення добробуту та якості життя населення залежать сьогодні від успіхів країни в економічно вигідному обміні, що базується на правильному визначенні пріоритетів загальної аграрної політики та адекватній концентрації регуляторних інструментів і ресурсів на стратегічних напрямках. Саме тому нині є актуальним дослідження досвіду провідних країн світу у формуванні та розвитку експортного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням світового досвіду формування та реалізації аграрної політики з метою імплементації його позитивних аспектів в українському форматі займалися такі вчені, як Бублієнко О.М., Клименко І.В., Криворук Б.М., Ульяновченко Ю.О., Шевченко Н.О., Шibaєва Н.В., Квятко Т.М., Крeмiнь В.Г. та ін. Цим науковцям належить доробки у сфері вивчення особливостей аграрної політики ЄС, США та Канади. Частина дослідників, таких як Куліш І.М., Ткач О.І., займалися питаннями формування регуляторної політики в сільському господарстві країн Латинської Америки. Дослідження розкривають багато аспектів державної підтримки господарської діяльності в галузі. Проте вивченню програм підтримки експорту присвячено значно менше робіт.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження типів експортоорієнтованих моделей

аграрного сектору та виявлення особливостей регуляторної політики провідних країн світу для подальшого застосування позитивного досвіду в умовах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз концептуальних підходів до регулювання соціально-економічних відносин у сільському господарстві різних країн світу дає змогу виокремити два типи аграрної політики, це:

- товарна аграрна політика, яка забезпечує високу продуктивність, ефективність, інтенсивність та стійкі експортні позиції галузі. Цей тип поширений у більшості країн ОЕСР, особливе місце серед яких належить країнам Європейського Союзу і США, а також він притаманний деяким країнам Азії, Північної та Південної Америки. Серед них найбільших результатів і лідерства на світовому ринку досягли Китай, Бразилія, Аргентина, Філіппіни. Як свідчать матеріали досліджень, високі результати праці в розвитку аграрного сектора цих країн поєднані і безпосередньо залежать від значних капітальних укладень і підтримки з боку держави [1; 6];

- споживча аграрна політика, яка характеризується низькою продуктивністю, ефективністю та інтенсивністю. Цей тип аграрної політики поширений у багатьох країнах, що розвиваються, а продукція аграрного сектора в цих країнах використовується переважно для внутрішнього споживання.

Для наукового обґрунтування та впровадження моделі розвитку в країнах, що розвиваються та прагнуть закріпитися на світовому ринку агропродовольства, актуальним є дослідження аграрної політики першого типу, оскільки завдання формування та розвитку експортного потенціалу аграр-

ного сектору повинно знаходитися у площині та відповідати принципам загальної агропродовольчої політики держави.

У наукових працях відсутня систематизація експортоорієнтованих моделей аграрного сектору, однак на підставі вивчення наукових матеріалів [3; 5; 7; 8; 15] та аналітичних даних [10] доцільно виділяти два основні типи експортоорієнтованих моделей, а саме: модель забезпечення постійного зростання експорту продукції (послуг) аграрного сектору, яка використовується в країнах Латинської Америки та США; модель забезпечення стійкого експорту, характерна для країн ЄС.

Перша модель орієнтована на зростання рівня конкурентоспроможності продукції, розширення ринків збуту та збільшення експортних поставок. До переваг експортоорієнтованого розвитку аграрного сектору США, Бразилії, Аргентини, Колумбії та інших країн відносяться земельні та трудові ресурси, а також система управління. Державна політика в даному разі націлена на стимулювання розвитку великих сільськогосподарських виробництв, які виробляють експортну продукцію. Зважаючи на постійне нарощування обсягів експорту, уряди обрали систему укрупненого управління сектором, яка створювалася впродовж багатьох років. Зокрема, у США 70% експортної продукції припадає на 14% крупних аграрних господарств. У Бразилії та Аргентині близько 80% усіх оброблювальних земель займають великі латифундії, на долю яких і припадає практично весь експорт продукції рослинництва.

Лідерство США на світовому агропродовольчому ринку забезпечується як завдяки ресурсам, так і завдяки ефективній державній підтримці, основними інструментами якої є цінове регулювання та експортні програми. Підтримка фермерських доходів на рівні доходів осіб, зайнятих в інших сферах економіки, забезпечується шляхом стабілізації цін на сільськогосподарську продукцію і скороченням нереалізованих товарних запасів.

Як свідчать матеріали досліджень [1; 2; 13; 14], у США надаються субсидії з федерального бюджету у разі зниження ринкових цін на сільгосппродукцію нижче гарантованого рівня. Спеціальна урядова організація з гарантованими цінами приймає в заставу у виробників продукцію, якщо ціни ринку перевищать заставні, виробник викупує свій товар і продає його на ринку. Якщо ж ціни нижче заставних ставок, товар залишається у власності урядової організації. Таким чином, США, будучи найбільшим експортером агропродукції, підтримує власних виробників, зберігаючи такий інтервал цін, у результаті якого і власний виробник залишається у вигравші, і відбувається контроль рівня світових цін. При цьому уряд США не регулює і не субсидує ціни на сільськогосподарські ресурси та процентну ставку за держпрограмами агрокредитування. Це

дає змогу залишати ціни рівноважними (ключова характеристика американської аграрної політики) і не створювати передумови для компенсації фермерам придбання засобів виробництва. З іншого боку, уряд допомагає фермерам створювати кооперативи для закупівлі, а іноді і виробництва, сільськогосподарської техніки та обладнання.

Відповідно до Закону про продовольчу безпеку (Food Security Act of 1985), уряд США започаткував також застосування прямих експортних субсидій, що було викликане не стільки внутрішніми факторами (зростанням запасів зерна і, як наслідок, негативним впливом переоціненого долара та ставок за товарними кредитами), скільки тиском субсидованої продукції з Європи. Такі програми передбачають виплату готівкових бонусів (cash bonuses) експортерам після поставки товару в обумовлені Міністерством сільського господарства (FAS) країни і в обумовленому обсязі. Дані виплати давали американським фермерам змогу продавати сільськогосподарську продукцію на зовнішньому ринку за ціною, меншою від загальних витрат на її виробництво. З метою виконання зобов'язань перед СОТ у 2011 р. та 2013 р. частина експортних субсидій була скасована, однак на сьогоднішній день, за даними СОТ [18], у США продовжують працювати 13 програм прямих експортних субсидій (XS), які спрямовані на підтримку конкурентоспроможності певних видів молочної продукції, яєць, м'яса (свинини, курятини, яловичини), рослинної олії, рису та пшениці.

Крім того, для полегшення фінансування операцій, пов'язаних з експортом, та нарощування товарних обсягів у США працюють програми гарантування експортних кредитів, перші з яких введені Законом про торгівлю сільськогосподарською продукцією у 1978 р. [13; 14]. На сьогоднішній день функціонують дві програми цієї категорії, а саме:

- програма гарантування експортних кредитів (GSM-102). Товарно-кредитна корпорація США (ТКК) надає гарантії за експортними кредитами, виданими приватними банками, використовуючи безвідкличний доларовий акредитив на купівлю імпортером американської сільськогосподарської продукції та продовольства;

- програма надання гарантії за експортними кредитами на створення сільськогосподарської інфраструктури (FGP). Програма націлена на розширення експорту сільськогосподарської продукції в країни, що розвиваються. Механізм програми – надання гарантій за експортними кредитами на поставку товарів і послуг, вироблених в США, покликаних забезпечити експортера необхідною інфраструктурою, наприклад складськими приміщеннями, холодильним обладнанням тощо. Відповідно до цієї програми, передбачається обов'язковий первинний платіж імпортера

в розмірі 15% від вартості експортної поставки. Подальші платежі здійснюються раз на півроку протягом від одного до десяти років. Гарантія FGP покриває 95% «тіла» кредиту і суми відсотків.

Важливе значення для розвитку експорту аграрного сектору в США мають різні прямі виплати та державна підтримка фермерів. Бюджетні субсидії включають низку прямих форм, серед яких: компенсаційні платежі за програмами скорочення поголів'я і зміни структури посівів; субсидування інвестицій на укрупнення аграрних виробництв; виплати сільськогосподарським товаровиробникам на одиницю площі або голову худоби; відшкодування витрат на водопостачання, зрошення, газифікацію; різні компенсації і знижки за податками (податок з обороту) тощо.

До заходів загальної державної підтримки сектору, націлених на структурні зміни, необхідно віднести [9; 13-14]: 1) сільськогосподарське кредитування; 2) наукове забезпечення розвитку аграрного сектору. Функціонують програми підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва шляхом розвитку сільськогосподарської науки та освіти; 3) розвиток інфраструктури. Основу підтримки розвитку фермерських господарств у сільській місцевості становлять кредити, гранти, гарантії за кредитами на будівництво житла, проведення електрики, очистку води. Служба сільського розвитку реалізує свої програми через велику мережу представництв – 47 регіональних (рівень штату) і 450 місцевих офісів; 4) екологічні міри. На захист і охорону національних природних багатств і навколишнього середовища націлена велика кількість програм технічної допомоги. Наприклад, у 2013 р. програмами консервації земель було охоплено 358 млн. га земель США, а загальний бюджет на здійснення консервації становив 6,2 млрд. дол.

Таким чином, незважаючи на стратегічні цілі щодо нарощування обсягів експорту, аграрна політика США спрямована також і на розвиток сільських територій, збереження малих фермерських господарств та забезпечення їм рівноцінного доступу до виробничих ресурсів, а також збереження екологічних принципів ведення сільського господарства.

Маючи також яскраво виражену експортну орієнтацію аграрного сектору, політика країн Латинської Америки в силу багатьох факторів дещо відрізняється від політики США. Головним інструментом для інтенсифікації аграрного виробництва, пристосування сільського господарства до потреб накопичення капіталу та нарощування експортного потенціалу в цих країнах є фінансова підтримка. Зокрема, першим кроком у Бразилії стало створення національної системи сільського кредитування (Sistema Nacional de Crédito Rural). Ця система стала основою для змін у сільському гос-

подарстві Бразилії. Заохочувалось використання нових технологій та новітніх матеріалів. Субсидії у сільськогосподарське виробництво стимулювали зростання попиту на сільськогосподарське обладнання та інвентар, що, своєю чергою, сприяло підвищенню зайнятості в цій сфері виробництва [3]. На сьогоднішній день у Бразилії також діє 16 програм прямих експортних субсидій для агропродовольчих товарів. Головними бенефіціарами державних програм підтримки були середні та крупні агропромислові виробники, які отримували великі допомоги та кредити, при цьому маленькі підприємства також мали певну вигоду [11]. Однак з огляду на низку економічних криз, з якими стикнулися країни Латинської Америки, головною метою державної політики стало повне використання потенціалу сільських територій та було розпочато перебудову традиційного сільського господарства на культивування монокультури із розрахунку на глобальний експорт. Особливих розмахів така політика набула в Аргентині, де розпочалося масове вирощування генномодифікованих організмів (передусім сої), мільйони гектарів основних сільськогосподарських угідь було скуплено банками, а в них – іноземними корпораціями та приватними інвесторами. Крім самого насіннєвого матеріалу, активно використовувались хімічні препарати для росту та боротьби зі шкідниками, що негативно вплинуло на стан навколишнього середовища. Внаслідок хибного втручання держави у сільськогосподарське виробництво, що було продиктоване глобальними тенденціями та бажанням максимально скористатися експортним потенціалом галузі, в Аргентині відбулись структурні перетворення, що загрожують зникненням багатьох напрямів виробництва та можуть призвести до втрати продовольчої самодостатності.

Інша модель забезпечення стійкого експорту аграрного сектору реалізується в країнах ЄС. Вона розвивається на платформі соціально орієнтованої ринкової економіки та в рамках Спільної аграрної політики ЄС (САП), що має на меті забезпечити сільському господарству багатофункціональність, сталий розвиток та високу конкурентоспроможність. Основними принципами САП є: підвищення продуктивності аграрного сектора шляхом сприяння технічному прогресу; забезпечення оптимального використання факторів виробництва; забезпечення прийняттого рівня життя для зайнятих у сільському господарстві; стабілізація ринків сільськогосподарської продукції, захист виробників і споживачів від зовнішніх чинників; гарантування забезпечення населення країн – членів ЄС якісним продовольством за рахунок власного виробництва [2]. Особливістю впровадження відповідної політики є те, що створюючи передумови для виконання першочергових зобов'язань продовольчого та соціально-економічного характеру перед суспільством, регу-

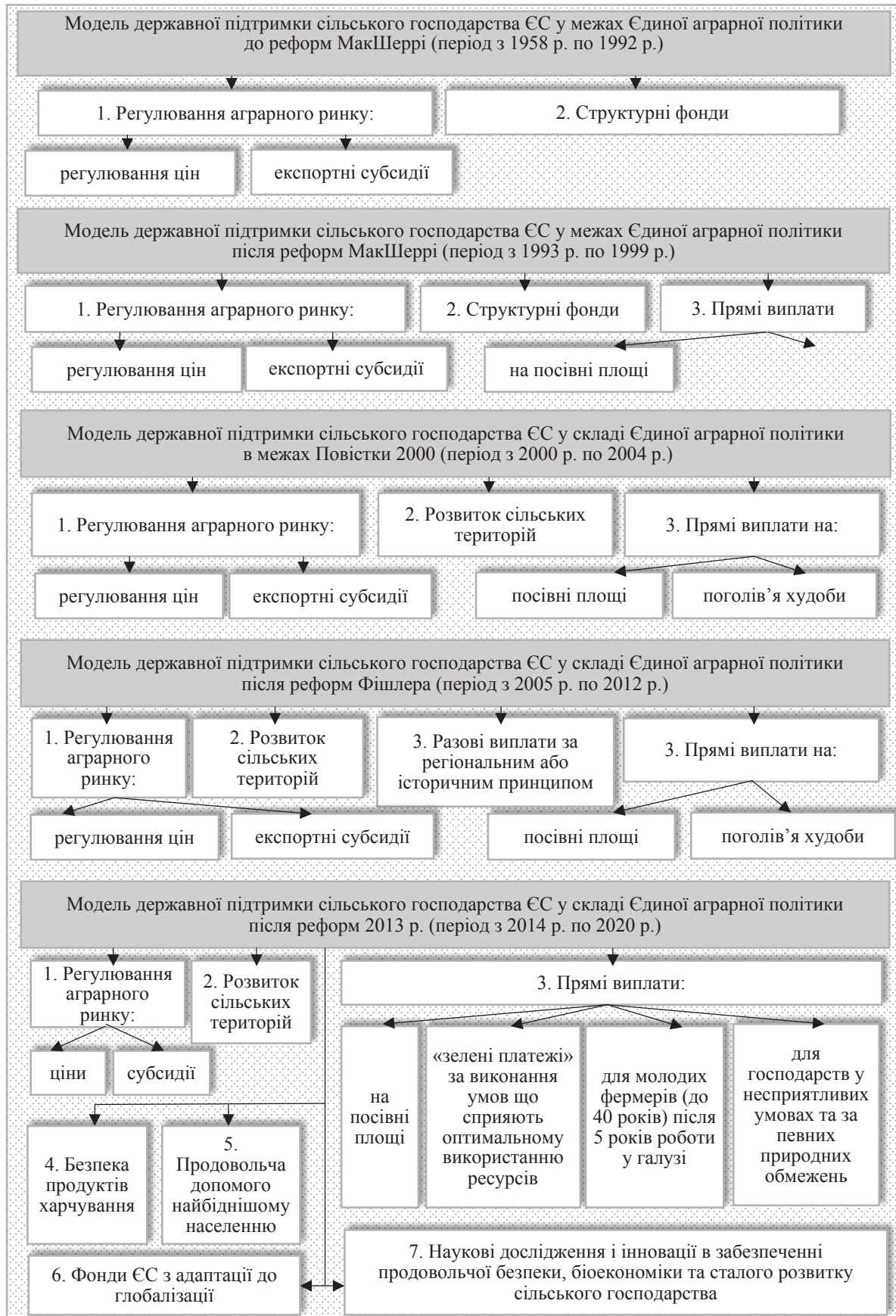

Рис. 1. Еволюція становлення сучасної моделі забезпечення стійкого розвитку сільського господарства ЄС та його експортного потенціалу

Джерело: сформовано автором на основі джерел [1; 5; 7; 8; 9; 10; 15]

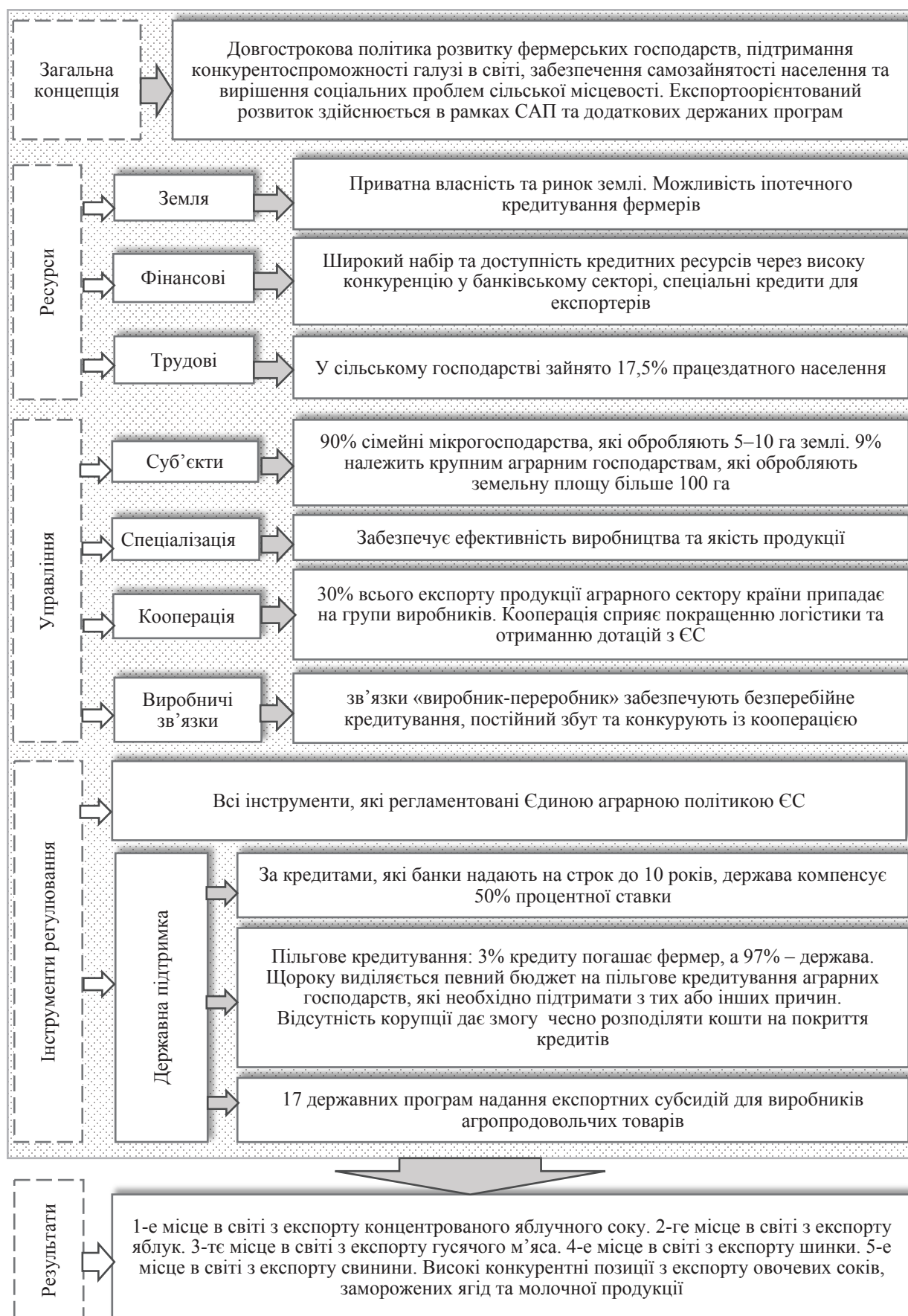

Рис. 2. Сучасна модель розвитку експортоорієнтованої діяльності аграрного сектору Польщі

Джерело: сформовано автором на основі джерел [4; 7; 12; 16; 17]

ляторні дії держави сприяють не лише насиченню внутрішнього ринку якісними та доступними продовольчими товарами, але й створюють умови для розвитку конкуренції та нарощування експортного потенціалу галузі. На рис. 1 представлено еволюцію становлення сучасної моделі забезпечення стійкого розвитку сільського господарства та його експортного потенціалу.

Як свідчать основні етапи становлення, сучасна модель із моменту формування в цілому не зазнала кардинальних змін, відбувались лише певні оптимізаційні зрушення. Зокрема, у сучасній моделі державної підтримки та відповідного механізму підтримки створено Європейське інтервенційне агентство, що займається купівлею товарних надлишків, які виникли на ринку, з подальшою організацією їх тимчасового зберігання або експорту за межі країн – членів ЄС; експортних субсидій. На сучасному етапі в ЄС функціонує 20 програм щодо надання експортних субсидій виробникам агропродовольчих товарів. Усі напрями забезпечення стійкого розвитку аграрного сектору фінансуються Європейським сільськогосподарським фондом гарантій та регулювання (EAGGF), створеним у 1962 р. для фінансування САП.

Щодо організаційних форм управління, то в ЄС на відміну від моделі США та Латинської Америки переважають сімейні ферми, які об'єднуються в кооперативи. Для спрощення здійснення експортної діяльності 60% аграрних виробництв використовують транспортно-логістичні та збутові послуги кооперативів. Реформи САП, орієнтовані на стимулювання ефективного використання ресурсів, сприяння передачі знань та інновацій в аграрному секторі, сприяння організації продовольчого ланцюга поставок, відновлення та зміцнення екосистем, сприяння соціальної інтеграції, неминуче впливають на стабілізацію та подальший розвиток експортоорієнтованої діяльності, забезпечуючи формування висококонкурентного середовища та насичення внутрішнього ринку високоякісною продукцією. Це підтверджується провідними позиціями, що займають країни Західної Європи на світовому ринку агропродовольчих товарів.

Цікавим для України є досвід підтримування високої конкурентоспроможності та лідерських позицій на міжнародних ринках продовольства Польщі. На рис. 2 представлена модель розвитку експортоорієнтованої діяльності аграрного сектору Польщі в рамках САП.

Дослідження представленої моделі дає змогу відмітити успішне поєднання в Польщі фундаментальних засад Спільної аграрної політики Європейського Союзу та національного досвіду експортоорієнтованого розвитку аграрного сектору. За підтримання вимог та норм ЄС щодо проведення САП ця країна спромоглася залишити та адапту-

вати до світових вимог власний досвід управління сектором. Орієнтир на розвиток мікрогосподарств, ефективна державна підтримка, великий досвід спеціалізації на певних видах продукції, конкурентний банківський ринок, доступність до кредитування завдяки можливості використання в якості застави землі, ефективні виробничі зв'язки, низький рівень корупції дали змогу Польщі зайняти високі конкурентні позиції в світі за експортом аграрної продукції.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз кращого світового досвіду свідчить, що на сьогоднішній день для країн, які розвиваються та формують власну експортоорієнтовану модель аграрного сектору, не існує універсальної формули ефективності. Зважаючи на досвід США, можна зазначити, що в цій країні основний орієнтир експорту аграрного сектору націлений на масштабне збільшення обсягів, завоювання нових ринків збуту, при цьому впроваджено укрупнене управління аграрним сектором. Досвід Європейського Союзу, зокрема Польщі, передбачає низку особливостей, що стосуються вузької спеціалізації, високих стандартів якості, значного рівня підтримки аграрних виробництв із боку держави, відсутності корупції, орієнтації на соціальну та екологічну складові частини розвитку суспільства. Фундаментальними інструментами підтримки, характерними для аграрної політики всіх економічно розвинувтих країн, є цінове регулювання та експортні субсидії, здатні забезпечити виробникам не тільки достойний рівень життя, але й поступово сформувати конкурентні переваги за рахунок укладання вивільнених коштів у нові технології виробництва та підвищення якості продукції.

Політика стимулювання експортоорієнтованої діяльності не повинна бути відокремленою від загальної політики сталого розвитку в агропромисловому секторі. Її першочерговим завданням повинно стати насичення внутрішнього ринку власною продукцією за доступною ціною. Даний процес повинен супроводжуватись фінансово-організаційно підтримкою з боку держави, що дасть змогу сформувати висококонкурентне середовище та конкурентні переваги на світовому ринку. В основі загальної стратегії розвитку у короткостроковій перспективі повинен лежати галузевий підхід, акцентований на регулюванні аграрного сектору із застосуванням комплексних заходів підтримки, а в довгостроковій перспективі – розвиток сільських територій, безпека продовольчих продуктів та екологічні пріоритети.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Лисситса А. Единая аграрная политика Европейского Союза. Путь становления и принципы функционирования / А. Лисситса, О. Лука, Т. Гагалюк,

С. Кваша. – Галле : Лейбниц Інститут аграрного розвитку в країнах Центральної та Східної Європи, 2006. – 57 с.

2. Клименко І.В. Спільна аграрна політика Європейського Союзу: можливості та виклики для України. Аналітична доповідь / І.В. Клименко, М.Г. Бугрій, І.В. Ус. – К. : НІСД, 2011. – 19 с.

3. Куліш І.М. Напрями підвищення конкурентоспроможності сільських територій України в контексті використання досвіду Бразилії та Аргентини / І.М. Куліш // Регіональна економіка. – 2013. – № 3. – С. 169–177.

4. Польский опыт кредитования фермеров: использовать или нет? // Управление крупным аграрным бизнесом. – 2013. – № 2. – С. 18–23.

5. Попова О.Л. Нові пріоритети Спільної аграрної політики ЄС на 2014–2020 роки: стратегічні орієнтири для розвитку агросфери України / О.Л. Попова // Економіка АПК. – 2013. – № 12(230). – С. 89–96.

6. Толмачев А.В. Экономические инструменты инвестиционного регулирования региональных аграрных рынков / А.В. Толмачев, В.Н. Варфоломеев, О.Д. Спиркин. – М. : Экзамен, 2009. – 172 с.

7. Чунюй Л. Опыт зарубежных стран государственного регулирования аграрного сектора национальной хозяйства / Л. Чунюй // Бизнес Информ. – 2011. – № 8. – С. 20–23.

8. Шibaєва Н.В. Еволюція спільної аграрної політики ЄС / Н.В. Шibaєва, Т.М. Квятко // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. – 2014. – № 150. – С. 323–329.

9. Юркенайте Н. Реформа единой аграрной политики Европейского Союза на период после 2013 года / Н. Юркенайте // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2012. – № 3. – С. 26–30.

10. European Commission. 2011. «Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the council on support for rural development by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD)», COM (2011) 627 final/2. – Brussels. – 143 p.

11. Lamounier Bolivar. Determinante spolnticos da polntica agrncola: um estudo de atores, demandas e macanismos de decisro / Bolivar Lamounier, Instituto de Pesquisa Econfmica Aplicada // Estudos de polntica agrncola. – Rio de Jaieiro: IPEA, 1994. – Vol. 9. – 65 p.

12. FY 2013. Budget Summary and Annual Performance Plan. U.S. Department of Agriculture. – P. 4–67.

13. Gardner B. European Agriculture: Policies, Production, and Trade [Text] / B. Gardner. - Routledge, 1996. – 230 p.

14. Hanrahan C.E. Agricultural Export Programs: Background and Issues. CRS Report for Congress [Text] / Hanrahan C.E. // Congressional Research Service. – 2013. – June 18. – P. 12–13.

15. Гоголь Т.В. Становлення Спільної аграрної політики Європейського Союзу та регулювання розвитку сільських територій / Т.В. Гоголь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12GTVRST.pdf>.

16. Ульянченко Ю.О. Державне регулювання аграрного ринку в країнах ЄС і США: досвід для України / Ю.О. Ульянченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2007-2/doc/5/05.pdf>.

17. Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej (IERiGŻ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ierigz.waw.pl/>.

18. WTO [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://i-tip.wto.org/goods/Forms/TableViewDetails.aspx?mode=modify>.